

Läsarfrågor

Populär Historias experter svarar

Kollektivhus på Kungsholmen först i Sverige

FRÅGA Jag skulle vilja veta mer om det så kallade kollektivhus som uppfördes på 1930-talet i Stockholm på initiativ av bland annat Alva Myrdal. Kom det någonsin att fungera i praktiken? Vilka bodde där? Fanns det fler sådana hus?

GUNILLA BERG

SVAR Idén om kollektivhuset som bostadsform präglades av arkitektens strävan efter rationalitet i vardagslivet. Genom Stockholmsutställningen 1930 och programskriften *Acceptera* 1931 förmedlade svenska arkitekter funktionalismens idéer för framförallt bostaden. Hur kunde hemmet anpassas till en modern familj med två yrkesarbetande föräldrar?

De fann att många rutinsysslor kunde kollektiviseras och rationaliseras, om man bara gjorde sig av med gamla föreställningar. I Sovjet, Tyskland och USA hade olika varianter

av familjehotell prövats, där anställd personal skötte tvättning, matlagning och diskning, och där barnpassning kunde erbjudas.

SVEN MARKELIUS (1889–1972), arkitekt och medförfattare i *Acceptera*, var en av få arkitekter som lockades av utmaningen i Sverige, och kom att samarbeta med Alva Myrdal (1902–86), vid tiden ordförande för Yrkeskvinnors klubb, för att utveckla kollektivhusidén.

Deras första förslag lades fram 1932, ett kollektivhus på Alvikshöjden i Bromma. Men projektet kom istället att realiseras på den betydligt mindre fastigheten Fågelbärsträdet på John Ericssonsgatan 6 på Kungsholmen.

Våren 1935 stod kollektivhuset klart för inflyttning. Det bestod av 57 lägenheter, varierande från 17 till 107 kvadratmeter, nästan samtliga

med balkonger. Gemensamhetsytorna, som ursprungligen utvecklats för det tänkta Alvikshuset, hade fått anpassas till det mindre projektet – läsesalongen blev tidskriftshörna och de boendes matsal blev en restaurang öppen även för allmänheten, dock reserverad som sällskapsrum för

husets invånare efter klockan 21.

Övriga funktioner genomfördes i full skala, som barndaghemmet i botten-

våningen (som även kunde fungera som »nattis»), tvättnekast, anställd städ- och tvätteripersonal, telefoncentral, butik, solterrass på taket och mathissar från restaurangen som levererade måltider direkt in till lägenheternas små pentryn.

TROTS DETTA GENERÖSA serviceerbjudande gick bostadsförsäljningen trögt till en början. Svenska slöjdförening-

**»VÅREN 1935
STOD KOLLEKTIV-
HUSET KLART FÖR
INFLYTTNING.»**

Restaurangen i Markelushuset var öppen även för allmänheten.

Kollektivhuset består av 57 lägenheter och nästan alla har egen balkong. Foto från 1962.

ARKITEKTUR- OCH DESIGNCENTRUM

en anordnade en utställning kallad »Hem i kollektivhus», där åtta lägenheter inreddes för fiktiva boenden, vars liv i huset även skildrades i novellform. Av berättelserna och den varierande inredningsstilen kunde man utläsa att det kollektiva inte var så betvingande som man kunde tro – det gick utmärkt att inta måltider i lägenheten och en individuell livsföring var fullt möjlig för såväl par med barn som ensamstående, alla med olika inkomstlägen och yrkesidentiteter.

ALLMÄNHETENS skepsis vände delvis till försiktigt intresse, men de som kom att flytta in var främst en radikal och intellektuell medelklass: här fanns exempelvis kulturpersonligheter som sexualupplysningspionjären Elise Ottesen-Jensen och barnläkaren Skå-Gustav Jonsson, samt Markelius själv från 1939.

Men i hyresgästförteckningen finns även titlar som jägmästare, stationsskrivare, civilekonom, konstnär, slöjdlärare, telegrafassistent, konsulinna, ett antal »fröken», »fru» och »herr», samt flera redaktörer.

Barnpassningen och husets service var intakt fram till 1960-talet, då kostnaderna ökade och efterfrågan minskade. Problemet var att hyresgästunderlaget var för litet i förhållande till servicegraden, och att folk ville ha större bostadsyta.

I DAG HYR bostadsrättsföreningen Fågelbärsträdet, som bildades i samband med byggnationen 1935, ut såväl dagislokalerna som restaurangen till externa aktörer. Fastigheten är byggnadsminnesklassad sedan 1982, och en noggrann renovering har genomförts i början av 1990-talet.

Markelius projekt var varken det första eller sista i kollektivhusens svenska historia. På Östermalm byggdes redan 1906 Hemgården som Sveriges första kollektivhus. Tack vare den service centralköket stod

ARKITEKTUR- OCH DESIGNCENTRUM

Markeliushuset, uppkallat efter arkitekten Sven Markelius, ligger på John Ericssonsgatan 6 i Stockholm.

för kunde kvinnorna som bodde där komma ut i förvärvslivet. På Gärdet uppfördes YK-huset 1939, även det genom Alva Myrdals engagemang i Yrkeskvinnors klubb.

Runt åtta andra kollektivhus uppfördes i Stockholm fram till mitten av 1950-talet, däribland Mariebergs kollektivhus med 198 lägenheter och Hässelby familjehotell med 340 lägenheter.

I Örebro byggdes på 1970-talet Brickebacken som ett slags »servicecenter» och tjugo år senare kollektivhuset Vildsvinet till Bomässan 1992, för att bara nämna några senare exempel. Under 1980-talet bidrog rörelsen »Bo i gemenskap» till att flera projekt realiserades med betoning på eget boende med tillgång till gemensamma funktioner, aktiviteter och rum.

Gissningsvis kommer efterfrågan på kollektiva bostadslösningar att öka. Möjligheterna till social samvaro, positiva miljöeffekter och minskad vardagsstress tilltalar många, men intresset går i vågor.

MALIN ZIMM

Arkitekt och sakkunnig på Arkitektur- och designcentrum i Stockholm

Tomatsåsen gjorde succé i Sverige

FRÅGA När började man använda ketchup?

TOMAS JOHANSSON

SVAR Tomatketchup uppfanns i sin nutida form av amerikanen Henry Heinz år 1876, men ordet *khet-sap* användes av kineserna redan för flera hundra år sedan om en fisksås lik romarnas *garum*. Ordet övertogs av indonesierna i formen *ketjap*, och av dem lärde sig européerna receptet, som de anpassade till inhemska råvaror. Till USA kom den indonesiska såsen med handelsmän från Maine, och Heinz tyckte namnet kunde passa bra till hans tomatsås.

I Sverige slog tomatketchupen igenom på 1950-talet – den lanserades av Felix 1956 och blev snart en succé. I dag är svenskarna bland dem som konsumerar mest ketchup i världen – drygt två kilo per person och år.

JAN-ÖJVIND SWAHN

Folklorist

MARY EVANS/IBL

Reklam för Heinz ketchup, 1950-tal.